

Waarom ook een ingenieur een geweten moet hebben

In beroeps- en in bedrijfsethiek hebben de ingenieur en de techniek lange tijd geschitterd door afwezigheid. De medicus, de journalist, de accountant, zij stonden geregeld in de schijnwerpers met hun dilemma's en hun morele escapades, maar niet de ingenieur. Technologische ontwikkelingen, hoe spectaculair ook, voltrokken zich goeddeels in een moreel clair-obscur. Ethiek van de techniek bepleiten, was zoiets als een opera opvoeren in een gasfabriek. Het kan, maar raar is het. Sinds enkele jaren is er sprake van een inhaaloperatie, op verschillende fronten tegelijk. Het Koninklijk Instituut voor de Ingenieur (Kivi-Niria) heeft voor zijn leden een gedragscode ontworpen waarin 'de verantwoordelijkheden en waarden van de vereniging' worden omschreven en voor de leden verplicht gesteld. De drie technische universiteiten van Nederland hebben voor jaarlijks 1500 tot 2000 studenten een verplichte cursus ethiek ontworpen, die nu ook via de website ethiekentechiek.nl toegankelijk is. Een aantal weken geleden werd het eerste Nederlandse studieboek over ethiek in de technische wereld ten doop gehouden, met als titel Ethiek en Techniek, morele overwegingen in de ingenieurspraktijk. Reden voor voldoening, zou je zeggen. Het zijn wapenfeiten, zonder twijfel. Maar of de slag al gewonnen is, staat nog te bezien. Je kunt je zelfs afvragen of de strijd wel aan het juiste front wordt geleverd. Het procédé is niet nieuw. Na talrijke andere beroepspraktijken en ondernemingsgebieden worden nu ook de ingenieurspraktijk en het gebied van de technologische productie moreel ontsloten. Op een beproefde manier, met de casus-methode. De goedgevulde gereedschapskist van de ethiek wordt gehanteerd om te sleutelen aan praktijkgevallen met een morele component. Een voorbeeld uit de website: een stadje weet sinds jaar en dag het resterende slib van zijn gezuiverde afvalwater lucratief om te zetten in korrels die als bemesting in de landbouw kunnen worden gebruikt. Nu gaat de plaatselijke en zeer gewaardeerde fabriek van computeronderdelen uitbreiden. Het zal tot een sterke verhoging van lood en arsenicum in het afvalwater leiden en het bemestingsproduct potentieel gevaarlijk maken. De milieuwetgeving biedt geen uitsluitel. Wat is de verantwoordelijkheid van de ingenieur die de technische kanten van de uitbreiding begeleidt? In de gereedschapskist van de ethiek vinden we enkele klassieke theorieën die nu goed van pas komen. Een theorie bijvoorbeeld die zegt: je moet altijd doen wat het meeste welzijn voor het grootste aantal oplevert. Of een andere: het is je morele plicht te doen wat strookt met onaantastbare beginselen en rechten. Of: doe wat past bij een deugdzame manier van leven. Eeuwen van ethische reflectie worden aldus gecomprimeerd tot handzame aanwijzingen. De verwachting is dat daarmee een goed gearticuleerd moreel standpunt kan worden ontwikkeld. Het studieboek en de website zullen hun weg wel vinden. Toch is er niet louter sprake van winst. Want deze wijze van aanpak is net zoiets als aardappelen schillen met een broodmes. Dat levert vaak kleine en nogal vierkante resultaten op. Er gaat veel verloren. Het instrument is te grof. We staan hier in feite voor een drempel tussen ethiek en techniek, voor een scheidslijn tegelijk tussen buiten en binnen. Met haar beproefde instrumenten probeert de ethiek zich een weg te banen naar het hart van de techniek. Vol goede bedoelingen, als een helpende hand. Maar niet zelden wordt de handreiking ervaren als morele huisvredebreek. De irritatie is begrijpelijk. Met een en dezelfde gereedschapskist worden morele klusjes geklaard voor de ingenieur van de computerfabriek, de organisatieadviseur die een omstreden fusie begeleidt, en de huisarts die aan een twaalfjarige buiten medeweten van haar ouders de pil verstrekt. Maar het is onwaarschijnlijk dat de instrumenten in alle gevallen toereikend zijn. Je gaat toch ook niet met een loodgieter op weg om een piano te stemmen? Geen kwaad woord over de poging om morele oordeelsvorming in praktijksituaties te bevorderen. Maar voor een ethiek van de ingenieurspraktijk moet nog aan minstens twee andere eisen worden voldaan. Geëist wordt allereerst oog voor de omgeving en voor de maatschappelijke effecten van technologische beslissingen. De omgeving is de organisatie waarbinnen de ingenieur werkt, haar mogelijkheden, grenzen, eigenaardigheden en soms bedenkelijke kanten. De maatschappelijke effecten kunnen zich zeer ver uitstrekken, tot ruim buiten het domein waarmee de ingenieur vertrouwd is. Dat ontslaat hem niet van verantwoordelijkheid. Maar de ingenieur kan die verantwoordelijkheid onmogelijk alleen dragen. Daarvoor heeft hij bondgenoten nodig, van diverse pluimage. De tweede eis is nog zwaarder. Hier gaat het om respect voor de eigen aard van het werkgebied. Van de medicus wordt respect gevraagd voor levensprocessen. De jurist moet een natuurlijk respect hebben voor het rechtssysteem. Van de ingenieur wordt respect voor de materie verwacht, in de meest stoffelijke zin van het woord. Niet vanwege de effecten van zijn ontwerpen op mensen, maar vanwege zijn ingrepen in de materie zelf. Daarin heeft hij het moeilijker dan de medicus of de jurist. Maar een ingenieur zonder respect voor de materie schiet in moreel opzicht tekort. Om aan beide eisen te kunnen voldoen moet de ingenieur een geweten hebben. Een ingenieursgeweten met name. Henk van Luijk is filosoof en oud-hoogleraar bedrijfsethiek. E-mail: h.vanluijk@worldonline.nl HENK VAN LUIJK Copyright (c) 2004 Het Financieele Dagblad -----